

VADUD MAHMUDNING TANQIDCHILIKDAGI FAOLIYATI

*FARDU, FIYALOGIYA FAKULTETI,
O'ZBEK TILI YO'NALISHI TALABASI
AZIMJONOVA SARVINOZ*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiy tanqidchiligi tarixida munosib o'rin egallagan Vadud Mahmudning ilmiy-nazariy qarashlari, tanqidchilik uslubi va adabiy jarayonni baholashdagi o'ziga xos yondashuvlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda uning badiiy tafakkur taraqqiyotiga qo'shgan hissasi, yozuvchi va shoirlar ijodini tahlil etishdagi mezonlari, adabiy muhitni sog'lomlashtirishga qaratilgan fikrlari ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, Vadud Mahmudning o'z davri adabiy tanqid maktabi shakllanishiga ta'siri va zamondosh munaqqidlar bilan munosabatidagi umumiylik hamda farqlar ham ochib beriladi.

Kalit so'z: tanqid, tanqidchi, Behbudiy, Vadud Mahmud, Cho'lpon, badiiy - estetik tafakkur

Vadud Mahmud (Vadud Mahmudiy) (1897—1975) — XX asr o'zbek adabiy va teatr tanqidchisi; samarqandlik shoir va munaqqid, tojik tili grammatikasi muallifi. U o'z davrida sho'ro mafkurachilari va komfirqa tomonidan keskin ta'qib qilindi, madaniyatchilar qurultoyida Cho'lpon, Fitrat, Elbek va boshqalar qatori ma'naviy kaltaklandi, quvildi. Vadud Mahmud o'zbek adabiyotiga ko'pgina zamondosh va tengdoshlari qatori madrasa ilmi bilan kirib keldi. Uning badiiy-estetik qarashlari xususiy mutolaasining kuchliligi tufayli o'ziga xos tarzda shakllangan edi. Keyinchalik turk hamda rus adabiyoti va adabiyotshunosligi bilan kengroq tanishuvi natijasida dunyoqarashi yanada kengaydi. Mahmudxo'ja Behbudiy, Mardonqul Shomuhamedov yangi ijtimoiy hayot bilan tanishtirgan bo'lsalar, Fitrat uni ma'rifat, madaniyat va adabiyotning mutlaqo yangi olamiga olib kirdi.

Vadud Mahmud XX asr boshidagi o'zbek adabiy jarayonining eng nozik didli, nazariy jihatdan yetuk munaqqidlaridan biridir. U 1920-yillar adabiy hayotida faol ishtirok etib, badiiy-estetik tafakkurning boyishiga, adabiy tanqidning mustaqil ilm sifatida shakllanishiga sezilarli hissa qo'shdi. Mustaqillikdan so'ng Vadud Mahmudning merosi qayta kashf etildi. Xususan, adabiyotshunos Bahodir Karim uning ilmiy qarashlarini yangi ilmiy mezonlar asosida tahlil qilib, bir qator maqolalar, nomzodlik dissertatsiyasi (1995) va “Jadid munaqqidi Vadud Mahmud” (2000) risolasini yaratdi. Professor Naim Karimov ham Cho'lpon va Vadud Mahmud munosabatlarini tadqiq etib, munaqqid shaxsiyatidagi ilmiy halollik, estetik did va jasoratni yoritdi. Bugungi kunda Vadud Mahmudning maqolalari, ayniqsa, she'r poetikasi, tasavvuf estetikasi, badiiy shakl va mazmun mutanosibliigi haqidagi

qarashlari o‘zbek adabiy tanqidining shakllanish bosqichini o‘rganishda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Vadud Mahmud tanqidchilikda uch asosiy tamoyilga amal qilgan:

- 1) Badiiylik mezoni— u har qanday asarda avvalo badiiy did, shakl go‘zalligi, musiqiylik, ohang, tabiiylik va ravonlikni ustuvor qo‘yadi.
- 2) Estetik yondashuv— maqolalarida poeziyaning ruhiy ta’siri, go‘zallik orqali insonni yuksaltirish g‘oyasini ilgari suradi. Bu borada Edgar Po ijodidan misollar keltirishi, Hind faylasufi Tagor fikrlariga murojaat qilishi, Gandi qarashlarini eslatishi — uning zamonaviy estetik tafakkur bilan tanishligini ko‘rsatadi.
- 3) Milliy adabiyotga hurmat— Fitrat va Cho‘lponni 20-yillar o‘zbek adabiyotining peshqadamlari sifatida baholashi, ulardagi shakl-mazmun uyg‘unligi, milliy ohang va tasavvufiy ruhni to‘g‘ri anglaganini ko‘rsatadi. Aynan shu mustaqil fikrlari uchun uni “idealist” deb ayblashgan, hatto 1927-yilgi madaniyat xodimlari qurultoyidan chiqarib yuborishgan.

1920-yillarda adabiy tanqid ikki oqimga bo‘lingan edi: biri Cho‘lpon va Fitratni mafkuraviy nuqtai nazardan tanqid qilgan oqim, ikkinchisi esa ular ijodini xolis baholagan guruh. Ikkinchi guruhning yetakchi munaqqidi — Vadud Mahmud edi. U Cho‘lpon ijodining milliy ruhini, poetik ohangini chuqur anglagan holda uning “Buloqlar” va “Tong sirlari” to‘plamlariga bag‘ishlab taqrizlar yozgan. “Buloqlar” haqidagi mashhur taqrizida u shunday deydi: “Bu to‘n — o‘zbek ruhidan bitgondir; unda xalqning bugungi holi, ohangi, sezgisi ko‘piriladi.” Bu nafaqat adabiy baho, balki milliy o‘zlikni anglashning erta ifodasidir. Yunus Hoji Maqsudiy xotiralarga asoslanib, Vadud Mahmud Cho‘lponning “Tong sirlari” kitobiga so‘zboshi yozganini, ammo siyosiy bosim sababli u chop etilmaganini qayd etadi. Bu esa ularning ijodiy va insoniy yaqinligini ko‘rsatadi. Fitrat ijodiga munosabatida ham Vadud Mahmud estetik mezonni asosiy mezon sifatida qo‘llaydi.

Fitratning she’riy tajribalaridagi shakl-mazmun uyg‘unligi, mumtoz she’riyatga bog‘liqligi, umumturkiy adabiy merosdagi o‘rni haqida xolis fikrlar bildiradi. Ularning ijodiga berilgan bunday haqqoniy baholar, afsuski, o‘sha davrning mafkuraviy yondashuvi bilan mos kelmagani uchun munaqqidning o‘zi siyosiy ta’qibga uchragan.

Xulosa

Vadud Mahmud o‘zbek adabiy tanqidchiligining shakllanishida muhim o‘rin tutgan, badiiy-estetik tafakkurni yangi bosqichga ko‘targan, adabiyotga xolis nazar tashlagan, millatparvar munaqqiddir. Uning Cho‘lpon, Fitrat, Ajziy singari siymolar haqidagi tahlillari ilmiy chuqurligi, badiiy did bilan uyg‘unligi bilan ajralib turadi. Munaqqidning adabiyotga bo‘lgan muhabbati, xalqparvarlik kayfiyati, Sharq va G‘arb adabiy merosidan keng bahramandligi bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Vadud Mahmud ijodini o‘rganish — o‘zbek adabiy tanqidining ildizlarini,

milliy adabiy tafakkur taraqqiyotini anglashning muhim bosqichidir. Uning asarlari bugun ham yosh tadqiqotchilar uchun bebaho manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B. Nazarov, A. Rasulov, Q. Qahramonov, Sh. Axmedova. O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi. – T.: 2012.
2. Vadud Mahmud. Tanlangan asarlar. -T.: Ma'naviyat. 2007, 78-79-betlar.
3. Bahodir Karim. Jadid munaqqidi Vadud Mahmud. - T.: 2000. 59-bet.
4. Vadud Mahmud. Turk shoiri Ajziy // O'zAS. 1989. 10-noyabr.
5. Vadud Mahmud. Adabiy tanqidga bir nazar. – Toshkent
6. Fitrat. Tanqidiy maqolalar to‘plami. - Toshkent